

5. Філософія як форма суспільної свідомості, її предмет і функції

З метою усвідомлення предмета та особливостей філософії важливо не лише визначити місце філософії серед історичних типів світогляду, але й з'ясувати, яку роль відіграє філософія у суспільстві.

Основними функціями філософії вважають: **світоглядну, методологічну та культурологічну функції**.

Світоглядна функція полягає у тому, що, опановуючи філософію, людина відтворює певний погляд на світ. Характер її уявлень про світ сприяє визначенню певної мети. Їх узагальнення створює загальний життєвий план, формує ідеали людини. Світогляд не може бути лише сумою знань. У світогляді відбувається певне ставлення до світу. Світогляд має спрямовувати поведінку, діяльність людини у сфері практики і в пізнанні. Але коли світогляд починає виконувати роль активного регулятора діяльності, то виступає й у ролі методології.

Методологічна функція. Методологія - це світогляд, що виступає у вигляді методу та теорії методу. Інакше, методологія - це сукупність найбільш загальних ідей та принципів, що застосовуються у вирішенні конкретних теоретичних та практичних завдань, це й наукове обґрунтування, розробка ідей та принципів, шляхів та засобів пізнання та практики. Які загальні шляхи методологічного впливу філософії на інші науки і, зокрема, на військову справу? Їх два. Один з них зв'язаний з функціонуванням філософії як загального методу, що спрямовує постановку та вирішення проблем та завдань. Дійсно, військовий теоретик або практик, що вирішує будь-яку проблему, має розглянути її об'єктивно, всебічно, конкретно, виявити зв'язки та характер розвитку вивчених процесів та явищ. Інший напрямок зв'язаний з тим, що філософія виступає не лише як метод, але й як теорія методу. Тут філософія відіграє значну роль у постановці та вирішенні методологічних проблем військової теорії та практики. Для вирішення будь-якої проблеми військової теорії або практики, що виникає, необхідна правильна вихідна позиція. Але позиція не буде вихідною та правильною, доки не визначено її ставлення до всієї світової філософії, до досягнень різних філософських шкіл та напрямків, до діалектичного, метафізичного, системного методів мислення.

Культурологічна функція передбачає експлікацію, раціоналізацію та систематизацію. Експлікація призначена для виявлення найзагальніших ідей, уявлень, форм досвіду. Важливе місце серед них займають: категорії, узагальнені способи буття - вчення про буття - онтологія; теоретичне усвідомлення ставлення до світу та людини - практичні (праксеологія), пізнавальні (гносеологія), ціннісні (аксіологія). Раціоналізації у відображенні в логічній, поняттєвій формі результатів людського досвіду. Систематизація - теоретичне відображення сумарних результатів людського досвіду.

Уже з характеристики структури сучасного філософії філософського знання випливає висновок, що філософія є частина культури і виконує важливі функції у розвитку суспільства. **Основні функції філософії: світоглядна, гносеологічна, методологічна, інтегративна, оксіологічна, критична.**

Світоглядна функція полягає в тому, що філософія - учення про загальне в системі людина - світ - служить теоретичним ґрунтом світогляду, систематизує, розширює знання людей про світ, людство, суспільство, допомагає зрозуміти світ як єдине ціле і визначити у навколишньому світі місце людини. Гносеологічна функція філософії виявляється у розробці і виборі засобів і методів вивчення та зміни предметного світу або суспільства з урахуванням діючих законів та особливостей об'єкту.

Методологічна функція дозволяє визначити напрямок наукових досліджень, орієнтуватися у різноманітності процесів і явищ, аналізуючи їх з певних теоретичних позицій. Філософські знання допомагають формувати методологічну культуру мислення вченого. Інтегративна функція полягає в об'єднанні практичного, пізнавального і ціннісно-орієнтованого досвіду життя людей. Це важлива умова збалансованого розвитку суспільного життя. У процесі суспільного розвитку або при реалізації складних наукових проблем люди відмовляються від застарілих поглядів та уявлень, стереотипів, цінностей, хибних світоглядних настанов. Філософія допомагає усунути помилки, звільнитися від застою, віджитих догм. Так реалізується критична функція філософії у системі культури. Аксіологічний характер філософських знань виявляється у допомозі людині визначити цінності і самоцінності життя, моральні принципи, гуманістичні ідеали. Це особливо важливе в умовах загострення глобальних проблем сучасності, коли актуальними стають світоглядні аспекти різних видів діяльності. Велика роль філософії в світі, що постійно розвивається, змінюється

6. Світоглядна функція філософії. Філософія і світогляд.

Світоглядна функція філософії полягає в тому, що, даючи людям загальний, цілісний погляд на світ, філософія дозволяє людині визначити своє місце і роль в цьому світі, робить його свідомим учасником цього процесу, ставить перед ним загальнолюдські цілі і завдання соціального прогресу. Ядро світогляду становлять цінності - це феномени людської культури, що виступають як фактори вибору. Вони задають ціннісне ставлення людини до світу, тобто специфічно людський масштаб освоєння світу. Центральне місце, наприклад, у Канта займала тріада «Істина - Добро - Краса». Саме ці цінності визначають те, як людина відповідає собі, зокрема, на сформульовані Кантом питання. Філософія використовує раціональні форми обґрунтування ціннісних орієнтацій, у той час, релігія апелює до божественного авторитету і диву. У цьому криється одна з причин колізій, що виникають між цими формами обґрунтування світогляду.

Світогляд - система уявлень про світ і про місце в ньому людини, про відношення людини до дійсності, що оточує його, і до самого собі, а також обумовлені цими представленнями основні життєві позиції і установки людей. Світогляд - освіта інтегральна (що синтезує). У ньому принципово важливий зв'язок його компонентів, їх "сплав" (компонентами його є образи, представлення, раціональні поняття, емоційні переживання, цінності, вольові установки, різноманітні "блоки" знань, настроїв, прагнень, надій), що з'являється як більш менш цілісне розуміння людьми світу і самих себе..

В якості суб'єкта світогляду реально виступають суспільство в цілому, клас, соціальна група і особа. До складу світогляду входять і грають в ньому важливу роль узагальнені знання - повсякденні, або життєво-практичні, професійні, наукові. Чим солідніше запас знань в ту або іншу епоху, у того або іншого народу або окремої людини, тим більше серйозну опору може отримати відповідний світогляд.

Існують три основні типи світогляду - життєве (буденне), релігійне і філософське.

Життєвий (буденне) світогляд породжується безпосередньо умовами життя і досвідом людей, що передається з покоління в покоління. У категоріальному строє цього типу світогляду відбиваються уявлення здорового глузду, традиційні погляди про світ і людину.

Релігійний (міфологічне) світогляд дає специфічно - перетворену картину світу, пов'язану з визнанням надприродного світового початку, і виражається переважно в емоційно-образній формі (спирається на віру).

У **філософському світогляді** теоретично узагальнюється досвід духовного і практичного освоєння світу. Спираючись на досягнення наук про природу і суспільство (природних і гуманітарних наук), філософія створює нові уявлення (понятійні, категоріальні) моделі світу. На основі раціонального осмислення культури філософія виробляє світоглядні орієнтації, здійснює свою прогностичну функцію (передбачати, прогнозувати події). Опора філософського світогляду - розум.

Світогляд - це не лише зміст, але і спосіб усвідомлення дійсності, а також принципи життя, що визначають характер діяльності. Найважливіший компонент світогляду складають ідеали як вирішальні життєві цілі. Зміст свідомості перетворюється на світогляд тоді, коли воно набуває характеру переконань, повній і непохитній упевненості.

У становому, класовому суспільстві кожен клас має свій специфічний світогляд (соціальні стереотипи), що виражає його цінності і орієнтації. В той же час в ході розвитку суспільства виробляються загальнолюдські гуманістичні цінності. Залежно від того, чи співпадають інтереси даного шару, класу, співтовариства, соціальної групи з об'єктивною тенденцією історичного розвитку, з даними науки і громадської практики або ні, його світогляд за своїм змістом, громадською значущістю може бути науковим або ненауковим, матеріалістичним або ідеалістичним, атеїстичним або релігійним, революційним або консервативним.

7. Гносеологічна функція філософії. Філософія і наука.

Гносеологічна функція філософії полягає в тому, що вона, орієнтуючи пізнавальне відношення людини на розкриття природи і сутності світу, природи і сутності самої людини, загальної структури світу, зв'язків і законів його розвитку, з одного боку, збагачує людей знанням про світ, про людину, а з іншого боку - впливає на кожну з форм суспільної свідомості, детермінуючи необхідність для кожної з них у відношенні "людина-світ", а також визначає загальну логіку пізнавального відношення людини до дійсності.

Питання про взаємозв'язок філософії і науки, про "науковість" самої філософії останні півтора сторіччя викликало і викликає гострі суперечки. Щоб хоч трохи розібратися в цьому питанні, необхідно подивитися на історію взаємин філософії і науки.

У Стародавній Греції поняття "філософія", по суті, було тотожним поняттю "наука". Під філософією розумілася вся наука, що зароджувалася, і філософами називалися носії цього наукового знання. І це не було натяжкою. Недарма родоначальника давньогрецької філософії Фалеса вважали одним із семи мудреців. За свідченням Діогена Лаєрського, він відкрив тривалість року і розділив його на триста шістьдесят п'ять днів, першим пророчив сонячне затемнення, виміряв висоту єгипетських пірамід по їхній тіні, першим став вести бесіди про природу. Усім відоме ім'я іншого давньогрецького філософа - Піфагора за його відкриття в галузі геометрії. І інші давньогрецькі філософи недарма шанувалися своїми співгромадянами. Філософія там, поряд із власне філософськими проблемами, розглядала і специфічні наукові питання. І такий стан філософії зберігався тривалий час, навіть у Новий час поняття "філософ" і "вчений" були багато в чому тотожні. Декарт, що є одним з основоположників сучасної науки, відомий своїми працями в галузі математики і геометрії. Йому по праву належить відкриття умовного рефлексу. Лейбніц був видатним математиком. Незаперечні заслуги Канта в галузі космології. Можна було б продовжити перелік імен, шанованих не тільки філософією, але й наукою взагалі.

І все-таки в наш час більшість філософів і вчених не заперечують науковий статус філософії, не розділяють точку зору, що вона зжила себе. Але тоді виникає питання: "У чому наукова цінність філософського знання, філософських узагальнень, чому і сьогодні більшість вважає філософію наукою?"

Раніше вже підкреслювалося, що філософію поєднує з наукою, ставить її в один з нею ряд сам спосіб розгляду нею проблем. Філософія, як і наука, підходить до вирішення своїх специфічних проблем, спираючись на доводи розуму, дає їм раціональне обґрунтування. По-друге, самі ці проблеми мають не тільки самоцінність для філософії, але і надзвичайно важливі для науки. І сьогодні людина прагне до інтеграції наукового знання, осмислення його в цілому, і здійснити цю інтеграцію в змозі лише філософія. Жодна конкретна наука не може виконати цю функцію. І сьогодні (може бути, сьогодні більше, ніж колись раніше) у науці виникають проблеми, дати пояснення яким вона просто не в змозі. І тут на допомогу їй приходить філософія. Ця допомога полягає не в тому, що вона бере на себе їхнє вирішення, але на основі вироблених загальних принципів світорозуміння філософія намічає можливі способи підходу до вирішення, формує загальні припущення про їхню природу. Вона намагається мов би зазірнути за той обрій, до якого підійшла і перед яким зупинилася наука, указати подальший шлях. На цій основі наука будує свої гіпотези.

Узагальнюючи, синтезуючи наукове і практичне знання, філософія розробляє категоріальний (категорії - найбільш загальні поняття, що відбивають загальні зв'язки дійсності і пізнання) апарат, яким користуються всі науки, без якого вони просто не можуть обійтися. Говорячи про значення давньогрецької філософії для європейської науки, К. Ясперс по праву вказує на те, що саме там зусиллями давньогрецьких філософів був розроблений категоріальний апарат, що лежить у основі всієї науки.

Не можна обійти мовчанням і роль філософії в з'ясуванні найзагальніших основ самої науки. Адже наука сама має потребу в обґрунтуванні, з'ясуванні свого місця і ролі в житті суспільства, з'ясуванні своєї природи і можливостей. Сьогодні це ще більш очевидно, ніж коли-небудь раніше. І зрозуміти науці саму себе значною мірою допомагає філософія.

8. Методологічна функція філософії. Філософія як методологія.

Методологічна функція. Методологія - це світогляд, що виступає у вигляді методу та теорії методу. Інакше, методологія - це сукупність найбільш загальних ідей та принципів, що застосовуються у вирішенні конкретних теоретичних та практичних завдань, це й наукове обґрунтування, розробка ідей та принципів, шляхів та засобів пізнання та практики. Які загальні шляхи методологічного впливу філософії на інші науки і, зокрема, на військову справу? Їх два. Один з них зв'язаний з функціонуванням філософії як загального методу, що спрямовує постановку та вирішення проблем та завдань. Дійсно, військовий теоретик або практик, що вирішує будь-яку проблему, має розглянути її об'єктивно, всебічно, конкретно, виявити зв'язки та характер розвитку вивчених процесів та явищ. Інший напрямок зв'язаний з тим, що філософія виступає не лише як метод, але й як теорія методу. Тут філософія відіграє значну роль у постановці та вирішенні методологічних проблем військової теорії та практики. Для вирішення будь-якої проблеми військової теорії або практики, що виникає, необхідна правильна вихідна позиція. Але позиція не буде вихідною та правильною, доки не визначено її ставлення до всієї світової філософії, до досягнень різних філософських шкіл та напрямків, до діалектичного, метафізичного, системного методів мислення.

Термін метод (від грецького *metodos*) у широкому розумінні - шлях до чогось, тобто спосіб соціальної діяльності. Поняття методологія у філософії має два значення: перше - система способів, заходів і операцій, що застосовують у науці та інших сферах діяльності; друге - вчення про систему, теорія методу. Методологія - метанаукове дослідження, спрямоване не на об'єкт, а на знання про об'єкт, тобто на методи і засоби, за допомогою яких здобує. Основне призначення методології - здійснювати критичні функції у ставленні до науки. Така традиція закладена німецьким філософом Імануїлом Кантом. На думку Імануїла Канта, перед методологією стоїть завдання не просто описувати пізнавальний процес, а визначати можливості здобуття нового знання. Імануїл Кант сформулював питання, що мають методологічне значення і в сучасних умовах «як можливе теоретичне природознавство?»; «як можливе загальне і необхідне знання?»; «які умови реалізації спадкоємності у пізнанні?». Така суть методологічного підходу до пізнання. Методологія тому не може бути дескриптивною (описувальною) або нормативною (пропонованою), її завдання полягає в тому, щоб з позицій минулого досвіду наукового знання, його історії аналізувати сучасний стан наукового пізнання, і на цій підставі прогнозувати дальший розвиток, усвідомлюючи, що будь-яке таке прогнозування має суголосний і евристичний характер.

У сучасній філософії проблеми методу і методології обговорюються у філософії науки, системному підході, синергетиці, феноменології, структуралізмі та ін. Питання соціальної методології досліджуються також у герменевтиці (Ганс Гадамер, Генріх Ріккерт та ін.). Сучасна методологія уникає крайніх оцінок методологічних програм або абсолютизації будь-якої з них, що мало місце у минулому. Багатьма дослідниками обґрунтовується методологічний плюралізм (тобто різні методологічні підходи). В сучасній науці склалася багаторівнева концепція методологічної теорії, що включає діалектику (від грецького *веду* розмову, *сперечаюсь*) - вчення про загальні закони розвитку природи, суспільства і пізнання, метафізику (те, що йде після фізики); на відміну від старої метафізики, нова визнає загальний зв'язок явищ і займається пошуками оптимальних засобів тлумачення розвитку. В арсеналі сучасної методології також є принцип соціальної обумовленості пізнання, соціокультурний детермінізм, тобто наука розглядається як підсистема культури, ураховуються суб'єктивні параметри пізнавального процесу, редуccionізм (відсовування назад), еволюціонізм, синергетика та ін. Провідні ідеї синергетики: системність, цілісність світу і наукового знання про світ, спільність закономірностей розвитку матеріальної і духовної організації, нелінійність (багатоваріантність і необоротність), глибинні взаємозв'язки хаосу і порядку, новий образ світу, безперервно виникаючого та ін.